

Venäjä-keskeisyyden ongelmat aluetutkimuksessa

Johannes Remy

Venäjän Ukrainaan kohdistamaan hyökkäyksen laajennuttua täysimittaiseksi sodaksi kansainvälisissä Itä-Euroopan tutkimuksen piireissä on herännyt keskustelua alan Venäjä-keskeisyydestä ja sekä venäläisen imperialismiin että ukrainalaisen kansallisen identiteetin ottamisesta vakavasti. Suurelle osalle alan asiantuntijoita Venäjän täysimittainen hyökkäys tuli yllätyksenä. Tutkijoiden tehtävä ei toki ole ennustaa tulevaisuutta. Silti se, että niin monet aluetutkimuksen asiantuntijat täydellisesti yllättyivät tapahtumasta, osoittaa heidän arvioineen väärin sen, mikä oli mahdollista. Yksi olennainen syy siihen on Venäjän poliittisen perinteen imperialistisuuden aliarvioiminen ja niin sanottuja lähiulkomaita koskevien venäläisten näkemysten riittämätön kyseenalaistaminen. Tämä koskee enemmän niitä tutkijoita, joiden tutkimuskohde on nimenomaan Venäjä kuin niitä, jotka tutkivat entisiä neuvostotasavaltoja sekä etnisesti ei-venäläisiä Venäjän keisarikunnan osia, joihin jälkimmäisiin Suomikin kuuluu. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjän ja Neuvostoliiton etnisesti ei-venäläisten alueiden tutkimus on edennyt tuntuvasti, mistä voi vakuuttua esimerkiksi lukemalla *Ab Imperio* tai *Nationalities Papers* -lehtiä.

Ukrainan kohdalla monien idäntutkijoiden Venäjä-keskeisyys on voimakkaampaa kuin monen muun Venäjän imperiumin aiemman osan kohdalla. Länsimaisessa tutkimuksessa on liian usein kyseenalaistamatta omaksuttu venäläisen kansallisen mytologian käsitys Ukrainasta. On syytä ymmärtää, että tämä käsitys on imperialistinen. Venäläisten suhtautuminen Ukrainaan on toki kiinnostava tutkimusaihe, mutta Ukrainan ymmärtämiseksi sitä on tarkasteltava ensisijaisesti sen omien asukkaiden eikä imperiumin keskuksen näkökulmasta. 1800-luvun Venäjällä vakiintuneet käsitykset Kiovan Rusista ensimmäisenä Venäjän valtiona ja Ukrainasta Venäjän osana eivät edistä, vaan haittaavat Ukrainan ymmärtämistä, on kyse sitten historiasta tai maan nykypäivästä.

Ukrainalaisten näkeminen venäläisinä vakiintui vasta 1800-luvulla

Venäläisten keskuudessa vallitsevassa historianäkemyksessä Venäjän oma historia juonnetaan keskiaikaisesta Kiovan Rusista, jonka keskusalueet ovat nykyisen Ukrainan alueella, mutta joka ulottui myös nykyisen Venäjän alueelle. Moskova perustettiin ruhtinaskuntana vasta 1200-luvulla Kiovan Rusin lopullisen hajoamisen ja mongolivalloituksen jälkeen. Moskovan suuriruhtinaskunnassa alettiin 1400-luvulla silloin tällöin viitata hallitsijasuvun dynastiseen jatkuvuuteen Kiovan hallitsijasuvusta. 1600-luvulle tultaessa ukrainalaisia ei kuitenkaan Venäjällä pidetty oman kansan jäseninä. Maiden välillä koettua eroa kuvaa hyvin, että Puola-Liettuan ortodoksisten asukkaiden muuttaessa Venäjälle heidät kastettiin siellä uudestaan, koska heidän uskoaan ei pidetty täysin oikeana. Ukrainan kasakoiden vanhoissa vuonna 1654 uskollisuutta tsaari Alekseille se oli kummallekin osapuolelle käytännöllispoliittinen valinta, eikä kumpikaan kutsunut sitä jälleenyhdistymiseksi. Näkemys ukrainalaisten ja venäläisten kansallisesta yhtenäisyydestä esitettiin Kioassa vuonna 1674 *Synopsis*-teoksessa, jonka kirjoittajana useimmiten pidetään Kiovan luolaluostarin arkkimandriitta Innokenti Gizeliä. Kioassa kiisteltiin tuolloin paikallisen ortodoksisen kirkon kuulumisesta joko Konstantinopolin tai Moskovan patriarkaattiin, ja kirjoittajan motiivi oli esittää argumentteja Moskovan puolesta. Hän korosti Venäjän ja Ukrainan yhteistä menneisyyttä Kiovan Rusin kaudella. *Synopsiksesta* otettiin 1800-luvun alkuvuosikymmeniin asti yhteensä noin kolmekymmentä painosta.

Puola-Liettuan toisen jaon yhteydessä vuonna 1793 Venäjä esitti virallisena näkemyksenään, että liitettävän alueen eli nykyisten Ukrainan ja Valko-Venäjän osien väestö kuului samaan kansaan venäläisten kanssa. Muuten jaoissa liitettyjä alueita kohdeltiin Puolan vuosina 1830–1831 tapahtuneeseen marraskuun kansannousuun saakka etnisesti pikemminkin puolalaisina kuin venäläisinä alueina. Historiallisen näkemyksen aiemman Puola-Liettuan itäslaavilaisista alueista Venäjän osina esitti Pietarin yliopiston professori Nikolai Ustrjalov viisiosaisessa *Venäjän historiassaan* (1837–1841). Ustrjalov tarkasteli Venäjää ja Puola-Liettuan itäosia rinnakkain lopettaen kuvauksensa Puola-Liettuan jakoihin, koska niiden jälkeen Liettuan historian oli hänen mukaansa lakattava. Ustrjalovin näkemys tuli Venäjällä viralliseksi vallitsevaksi tulkinnaksi Ukrainan, Valko-Venäjän ja Liettuan historiasta. Keisarillinen hallitus ja suuri osa Venäjän koulutettua väestöä kannatti niin sanotun suuren venäläisen kansakunnan ajatusta, jonka mukaan isovenäläiset, ukrainalaiset ja valkovenäläiset muodostivat yhden kansakunnan. Vuonna 1863 säädetty muun ukrainankielisen kirjallisuuden kuin koulutetuille lukijoille suunnatun kaunokirjallisuuden kieltö perustui katteettomaan näkemykseen, jonka mukaan ukrainan kieltä ei ollut olemassa, vaan se oli vain puolan vaikutuksen turmelema venäjän murre. Puolueetonta kriteeriä kielten ja murteiden erottamiseksi toisistaan ei ole olemassa, mutta käsitys, jonka mukaan ukrainan erilaisuus venäjään nähden johtuisi puolan vaikutuksesta on vailla todellisuuspohjaa.

Neuvostoliitto lievensi politiikkaa suhteessa Ukrainaan sikäli, että se tunnusti virallisesti Ukrainan kansakunnan ja kielen olemassaolon. 1930-luvulta lähtien vallinnut Neuvostoliiton virallinen historiantulkinta oli silti yhä Venäjä-keskeinen. Venäjän historia juonnettiin Kiovan Rusista kyseenalaistamatta ja pohtimatta tämän yhteyden kompleksisuutta. Väitettiin, että keskiajalla oli olemassa muinaisvenäläinen kansakunta, joka myöhemmin jakaantui venäläisiin, ukrainalaisiin ja valkovenäläisiin. Vaikka ukrainalaisten ja valkovenäläisten olemassaolo näin tunnustettiin, jo otaksutun muinaisvenäläisen kansakunnan nimi asetti nimenomaan venäläiset sen ensisijaisiksi perillisiksi. Kesällä 2021 julkaisemassaan Ukrainan

historiaa koskevassa esseessä Vladimir Putin otti takapakkia neuvostoaikana saavutetusta tosiasioiden tunnustamisesta ja kyseenalaisti koko Ukrainan ja ukrainalaisuuden olemassaolon keisariajalta tuttuun tapaan.

Ukrainassa *Synopsiksen* yhtenäisyyttä venäläisten kanssa korostava näkemys ei ollut vallitseva. 1700-luvun alussa kirjoitettiin kolme 1600-luvun suuria kasakkasotia käsittelevää keskeistä teosta: *Silminnäkijän kronikka*, *Hrabjankan kronikka* ja *Velytškon kronikka*. Niistä yhdessäkään venäläisiä ei pidetä saman kansan jäsenenä ukrainalaisten kasakoiden kanssa. Kasakkakronikoitsijat eivät edes polemisoineet Venäjän ja Ukrainan kansallisen yhtenäisyyden ajatusta vastaan, vaan ottivat lähtökohdakseen etnisen erillisyyden, joka oli heille niin selvä, ettei sitä tarvinnut perustella. Näin oli siitä huolimatta, että kronikoitsijoiden asenne Venäjään vaihteli *Silminnäkijän* varovaisen myönteisestä *Hrabjankan* pidättyväisen kielteiseen. 1810-luvun lopulla kirjoitettu ja ensimmäisen kerran vuonna 1846 julkaistu *Rusien historia* esitti vihamielisiä stereotyyppioita venäläisistä ja kiisti näiden olevan Kiovan Rusin perillisiä, mikä asema kirjoittajan mukaan kuului todellisuudessa ruseille eli ukrainalaisille.

Ukrainalaisten kansallista, erillisyyttä Venäjältä korostavaa historiakäsitystä edistivät sittemmin monet historioitsijat, joista merkittävin oli Venäjän Ukrainasta kotoisin ollut, mutta Itävallassa Lvivin yliopiston Ukrainan historian professorina toiminut Myh'ailo Hruševskiy. Paitsi historioitsijana hän toimi vallankumousvuosina myös poliitikkona: vuonna 1918 hän oli Ukrainan keskusradan puhemiehenä itsenäisen Ukrainan ensimmäinen valtionpäämies. Pääteoksensa, keskeneräiseksi jääneen kymmenosaisen *Ukraina-Rusin historian* lisäksi merkittävä on Hruševskiy (1904) artikkeli ”Venäjän’ historian perinteinen kaava ja kysymys itäslaavien historian rationaalaisesta organisoinnista”. Siinä hän kiisti kokonaan Venäjän oikeuden Kiovan Rusin perintöön. Hänen mukaansa ukrainalaisten ja venäläisten ero oli olemassa jo Kiovan Rusin aikana, ja Kiovan Rus korkeakulttuureineen oli ukrainalaisten aikaansaannos. Hruševskiyin arvovalta nyky-Ukrainassa on suuri, ja monet ukrainalaiset hyväksyvät hänen näkemyksensä.

Nykyisen historiallisen tietämyksen valossa Hruševskiyin näkemys on kuitenkin ongelmallinen. Vaikka ukrainan ja venäjän kielten erityispiirteitä ilmeni jo Kiovan Rusin kaudella, vastaavia kansallisia identiteettejä ei ollut olemassa. Venäjän adjektiivi *russki*, ’venäläinen’, on peräisin Kiovan kaudelta. Venäjä peri Kiovasta myös kirkollisen organisaation ja kirjallisen kulttuurin. Ukrainalaissyntyisen Serhi Plokhyn (2006) tutkimus tarjoaa ajantasaisen ja perustellun yleiskatsauksen keskiaikaisiin ja varhaisen uuden ajan identiteetteihin itäslaavien keskuudessa. Plokhyn ei löydä ukrainalaisia tai venäläisiä Kiovan kaudelta, mutta osoittaa myös Kiovan ja Moskovan välisen seuraussuhteen satoja vuosia myöhemmin syntyneeksi ajatukseksi. Kiovan Rusin yhdistäminen nimenomaan Venäjään ja Venäjän historian johtaminen siitä on yhtä ongelmallinen näkemys kuin Hruševskiyin ajatus Ukrainasta ainoana Kiovan Rusin perillisenä. Länsimaissa vallitseva Venäjän historian standardikuvaus on itse asiassa kestävä: ensin tarkastellaan valtion syntyä Kiovassa ja sen jälkeen koko huomio siirtyy pohjoiseen nykyisen Venäjän alueelle aivan kuin nykyisen Ukrainan alue olisi tyhjentynyt asukkaista tai ainakin valtiollisesta organisaatiosta, mitä kumpaakaan ei tapahtunut. Sikäli kuin käsitellään Venäjän valtion syntyä, sen on perusteltua katsoa tapahtuneen 1400-luvun toisella puoliskolla ja 1500-luvun alussa Moskovan suuriruhtinaskunnan alistaessa muut nykyisen Venäjän ruhtinaskunnat valtansa alaisuuteen.

Ukrainan kansallinen liike alkoi 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla Venäjän keisarikuntaan kuuluneessa osassa Ukrainaa. Vaikka se kehittyi joukkoliikkeeksi ensin Itävaltaan kuuluneessa Länsi-Ukrainassa, sen sikäläiset uranuurtajat saivat yllikkeensä Venäjän Ukrai-

nasta. Ukrainankieliseen julkaisutoimintaan kohdistetuista tukahduttamistoimista huolimatta 1890-luvun alkuun asti ukrainankielisiä kirjoja painettiin useimpina vuosina enemmän Venäjän keisarikunnassa kuin Itävalta-Unkarissa. Sekä Itävalta-Unkarissa että Venäjän keisarikunnassa ukrainalainen identiteetti kilpaili venäläisen identiteetin kanssa. Itävalta-Unkarissa ukrainalaisuus saavutti ratkaisevan yllötyksen venäläisestä vaihtoehdosta miesten yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden mukaisissa Itävallan parlamentin vuoden 1907 vaaleissa, joissa ukrainalaiset ryhmät saivat läpi 27 ja venäläismieliset viisi ehdokastaan. Venäjän Ukrainassa ukrainalaisesta kansallisesta liikkeestä muodostui joukkoliike vuoden 1917 helmikuun ja lokakuun vallankumousten välisenä aikana. Marraskuussa pidetyissä yleisvenäläisen perustuslakia säätävän kansalliskokouksen vaaleissa Ukrainan sosialistivallankumouksellinen puolue ja Ukrainan sosialidemokraattinen puolue saivat yhteensä ylivoimaisen enemmistön ukrainalaisissa kuvernementeissa jaetuista paikoista (Protasov 1997, 255; Svjatitski 2009, 402–417). Koska Ukraina sittemmin kärsi sotilaallisen tappion Neuvosto-Venäjälle, asiaan ei Venäjän ja Neuvostoliiton historiankirjoituksessa ole kiinnitetty sen ansaitsemaa huomiota. Toisin kuin Putin vuoden 2021 esseessään esittää, nykyinen Ukraina ei ole Neuvostoliiton aikaansaannos, vaan sen alkujuuret ovat keskusradan ja väliaikaisen hallituksen heinäkuussa 1917 solmimassa autonomiaa koskeneessa sopimuksessa sekä keskusradan marraskuussa 1917 julkistamassa kolmannessa ja tammikuussa 1918 julkaistussa neljännessä universaalissa. Kolmannessa universaalissa julistettiin Ukrainan kansantasavalta ja neljännessä sen täysi itsenäisyys. Bolševikkien päätös säilyttää Ukrainan valtio neuvostotasavallan muodossa oli näistä tapahtumista juontuva käytännöllinen myönnytys ukrainalaiselle kansallismielisyydelle.

Keinotekoinen nälänhätä ja toisen maailmansodan tapahtumat historian kiistakysymyksiä

Venäjän ja Ukrainan väliin historiaa koskeviin erimielisyyksiin kuuluu myös *holodomor*, Neuvostoliiton johdon toiminnallaan aiheuttama nälänhätä Ukrainassa vuosina 1932–1933. Ukrainan tiedeakatemian tutkimusryhmä on arvioinut nälkään ja aliravitsemuksesta johtuneisiin tauteihin kuolleen kaikkiaan noin 3,9 miljoonaa ihmistä Ukrainassa. Ukrainan valtio katsoo nälänhädän tahalliseksi aiheutetuksi ja neuvostojohdon nimenomaan ukrainalaisiin kohdistamaksi kansanmurhaksi. Venäjällä tämä tulkinta kiistetään ja nälänhätää pidetään Neuvostoliiton yhteisenä onnettomuutena. Nälänhädän aiheuttivat toisaalta ilmasto-olosuhteista johtunut kato, toisaalta neuvostojohdon kohtuuttomat ja epärealistiset viljan sekä muiden elintarvikkeiden luovutusvaatimukset. Neuvostojohdon toimet tekevät sangen vaikeaksi kiistää, että se ainakin tietoisesti pahensi nälänhätää sen alettua. Pahiten viljanluovutuskiin- töistä jälkeen jääneet alueet eristettiin ulkomaailmasta eikä niille toimitettu mitään tuotteita. Ukrainan ja Venäjän välinen raja suljettiin ja elintarvikkeiden ostaminen Venäjältä sekä niiden tuonti Ukrainaan estettiin. Stalin tulkitsi vaikeudet saada Ukrainasta haluttu määrä viljaa ukrainalaisten nationalistien vastarinnasta johtuviksi. Samaan aikaan nälänhädän kanssa ukrainalaista älymystöä tuomittiin viranomaisten tekaiseman Ukrainan vapautuksen liiton näytösoikeudenkäynnissä. Historioitsijat kiistelevät siitä, oliko *holodomor* kansanmurha vai ei ja oliko se kohdistettu erityisesti ukrainalaisia vastaan. Kummallakin puolella on vakavasti otettavia tutkijoita ja argumentteja. Keskustelun painopiste on kuitenkin vähitellen liikkunut ukrainalaisten esittämän tulkinnan suuntaan. Juuri kukaan ei enää kiistä sitä, että Ukrainassa oli nälänhätä, että se suureksi osaksi oli seurausta neuvostojohdon politiikasta ja että neuvostojohdon reaktio nälänhätään pahensi sitä. Kiistaa herättää lähinnä se, näännyttikö

Stalin ukrainalaisia talonpoikia nälkään sen takia, että he olivat talonpoikia vai sen takia, että he olivat ukrainalaisia.

Ukrainalaisten nationalistien toiminta toisen maailmansodan aikana on vielä yksi poliittisesti latautunut historian kipukohta. Etenkin Länsi-Ukrainassa Ukrainan nationalistien järjestö OUN (*Orhanizatsija ukrajinskyh natsionalistiv*) ja sen Stepan Banderan johtaman siiven muodostama Ukrainan kansannousuarmeija UPA (*Ukrajinska povstanska armija*) nähdään sankareina, jotka puolustivat maata Neuvostoliittoa vastaan. Venäjällä taas näitä organisaatioita pidetään fasisistina järjestöinä, joiden politiikka nähdään yhtenevänä natsi-Saksan kanssa. Samalla tavoin kiistelty on myös saksalaisten vuonna 1944 perustama Galitsian SS-divisioona, jonka sotilaat olivat länsiukrainalaisia vapaaehtoisia. Totuus on monimutkainen, mutta tässäkin asiassa tutkimus on Ukrainan itsenäisyyden aikana edistynyt merkittävästi. OUN oli juuri ennen sotaa jakautunut kahtia Banderan johtamaan OUN-B:hen ja Andri Melnykin johtamaan OUN-M:ään. Kumpikin haara teki ajoittain yhteistyötä saksalaisten kanssa, mutta ajoi ensisijaisesti omia tavoitteitaan, joista tärkein oli Ukrainan itsenäisyys. OUN-B:n johtama UPA taisteli myös saksalaisia vastaan. Kummankin ryhmän osallisuus natsien sotarikoksiin ja OUN-B:n syyllistyminen myös saksalaisista riippumatta tehtyihin sotarikoksiin on kiistaton. Saksalaisten alaisuudessa OUN osallistui juutalaisten holokaustiin, minkä lisäksi UPA surmasi kymmeniä tuhansia puolalaisia siviilejä. OUN-M kannatti aktiivisesti SS-divisioonan muodostamista, mutta ei siksi, että sen tavoitteet olisivat olleet yhtenevät natsi-Saksan kanssa vaan siksi, että ukrainalaiset saisivat oman armeijan, vaikka saksalaisten alaisuudessaakin. Lvivissä ilmestyvässä *Ukrajina Moderna* -julkaisusarjassa keskustellaan nationalistien toiminnasta maailmansodan aikana kriittiseltäkin kannalta. Julkinen kriittinen suhtautuminen OUN:ään ja UPA:han johtaa kuitenkin yleisön syytöksiin Venäjän asialla olemisesta. Holokaustin tapahtumisen kieltäminen ei Ukrainassa ole yleistä, mutta ukrainalaisten osallisuuden kieltäminen siihen on. OUN:n ja UPA:n muistoa ei vaalita niiden sotarikosten vuoksi vaan sotarikoksista huolimatta.

Venäjä käyttää tilannetta hyväkseen esittämällä kaiken ukrainalaisen kansallismielisyyden toisen maailmansodan aikaisen autoritaarisen nationalismin kaltaiseksi. Tässä katsantokannassa Ukrainan nykyhallitus juutalaista presidentti Volodymyr Zelenskyitä myöten koostuu ”banderisteista”. OUN:n aatteellisten perillisten vaalikannatus on kuitenkin mitätöntä. Ukrainassa on hyvin vähän OUN:n aatteiden varsinaisia kannattajia, joiden mielestä yhteiskunta pitäisi nyt järjestää niiden mukaiseksi. Vain murto-osa ukrainalaisista kannattaa sellaisen autoritaarisen valtion perustamista, jossa kaikki valta on keskitetty yhdelle johtajalle ja poliittiset puolueet kielletty. OUN:n muiston kunnioittamisessa kyse on itäisessä Euroopassa erittäin yleisestä kansallismielisyyteen perustuvasta valikoivasta historiallisesta muistista. Se ei ole sen kummempi asia kuin että moni suomalaisista uskoo Neuvostoliiton aloittaneen jatkosodan, kiistää Suomen olleen jatkosodassa Saksan liittolainen ja väittää Suomen voittaneen sodan. Tällaiset historiallisen muistin vääristymät ovat haitallisia, mutta niihin ei automaattisesti sisälly demokraattisen järjestelmän horjuttamiseen tähtävää toimintaa. Lisäksi kaiken ukrainalaisuuden leimaaminen ”banderismiksi” on rajua historian vääristelyä. OUN on vain yksi episodi ukrainalaisen kansallismielisyyden historiassa, joka alkoi demokratiaan ja talonpoikien aseman kohentamiseen pyrkivänä liikkeenä. Tutkijoiden on syytä suhtautua ukrainalaisen nationalismin eri suuntauksiin samalla tavoin kuin muihin itäeurooppalaisiin nationalismeihin, joiden joukossa se on melko tyypillinen. Ukrainalaisilla on yhtä suuri oikeus kannattaa maansa itsenäisyyttä kuin vaikkapa puolalaisilla tai suomalaisilla.

Venäjän vallan aikakautta pidetään Ukrainassa nykyään yleisesti kolonialismina. Näkemys on tuettavissa vakavilla argumenteilla ja vastustettavissa toisilla vakavilla argumenteilla. Ukrainalaiseen kulttuuriin sekä keisari- että neuvostoaikana kohdistettu tukahduttaminen ja painostus osoittavat imperiumin ainakin pitkän aikavälin pyrkimyksen sulauttaa ukrainalaiset venäläiseen kulttuuriin. Tämä on venäläisten keskuudessa usein ilmennyt alentuvana suhtautumisena esimerkiksi ukrainalaiseen kirjallisuuteen, jota suurin osa venäläisistä tuntee kehnonlaisesti. Imperiumin venäjänkielisen korkeakulttuurin asettaminen normiksi, johon ukrainalaisten on sopeuduttava ja jonka hyväksi heidän on hylättävä oma ukrainankielinen kulttuurinsa, on kolonialistinen asenne. Tätä ei muuta se, että imperiumin käytännöllinen politiikka suhteessa ukrainalaisuuteen on vaihdellut ja ollut ajoittain pehmeämpää. Siksi postkolonialistinen lähestymistapa sopii hyvin ukrainalaisen kulttuurin historian ja sitä koskevien venäläisten asenteiden tutkimukseen. Postkolonialismia on menestyksekkäästi soveltanut muun muassa kanadanukrainalainen kirjallisuushistorioitsija Myroslav Shkandrij (2001). Hän korostaa sekä ukrainalaisen kulttuurin alistettua asemaa että venäläisessä kirjallisuudessa esiintyviä kolonialistisia asenteita. Toisaalta sekä Venäjän keisarikuntaa monikansallisenä valtiona että erityisesti Ukrainaa tutkinut Andreas Kappeler vastustaa Venäjän ja Ukrainan suhteen tulkitsemista kolonialismiksi sillä perusteella, että imperiumin hallinnossa toimiessaan ukrainalaiset olivat täysin tasavertaisia venäläisten kanssa.

Venäläiset emigrantit vaikuttivat läntisten historiakäsitysten muotoutumiseen

Venäjän ja itäisen Euroopan tutkimuksen johtavassa länsimaassa Yhdysvalloissa Venäjän tutkimus kehittyi vallankumouksen jälkeen ennen kaikkea venäläisten emigranttien voimin. He kouluttivat ensimmäisen paikallisen Venäjän asiantuntijoiden sukupolven, joka enimäkseen ongelmitta omaksui hieman nykyaikaistetun version Ustrjalovin näkemyksistä. Esimerkkeinä voi mainita vaikkapa Moskovan yliopistosta vuonna 1914 valmistuneen Michael Karpovichin (Mihail Karpovitš) ja euraasialaisen koulukunnan edustajan George Vernadskyn (Georgi Vernadski). Karpovich opetti Harvardin yliopistossa vuosina 1927–1957, Vernadsky taas Yallessa 1927–1956. Lukuisat opiskelijapolvet saivat johdatuksensa Venäjän historiaan Karpovichin oppilaan Nicholas Riasanovskyn (1963) kurssikirjasta *A History of Russia*. Riasanovsky aloitti muutta mutkitta Venäjän historian nykyisen Ukrainan alueen saamista kreikkalaisista ja bysanttilaisista vaikutuksista siirtyen sitten Kiovan Rusiin ensimmäisenä venäläisenä valtiona. Keskiaikaista Liettuaa Riasanovsky käsitteli otsikon ”Lithuanian-Russian State” alla. Liettuan suuriruhtinaskunnan ymmärtäminen osaksi Venäjän historiaa on paljon korostuneempaa kirjasta tekijän elinaikana tehdyissä painoksissa kuin postuumeissa laitoksissa, joissa on toisena tekijänä Mark D. Steinberg (Riasanovsky & Steinberg 2010). Neuvostoliiton romahtamiseen saakka Venäjä-keskeinen näkemys koko imperiumin alueen historiasta pysyi lähestulkoon kyseenalaistamattomana. Tästä oli seurauksena, että läntisetkin tutkijat tarkastelivat sen etnisesti ei-venäläisiä alueita venäläisestä katsantokannasta. Se oli erityisen turmiollista koskien Ukrainaa, koska venäläiseen kansalliseen identiteettiin kuuluu, että Ukraina joko ei ole olemassa tai se ei ole maana ainakaan yhtä vakavasti otettava kuin Venäjä.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen keisarikunnan ja Neuvostoliiton kansallisuussuhteiden tutkimus on edennyt valtavasti, mutta monet niistä tutkijoista, jotka keskittyvät nimenomaan Venäjään, eivät ole pysyneet kehityksen tahdissa. Yksi alan kannalta haitallinen piirre on, että ajatellaan olevan mahdollista kirjoittaa Ukrainasta ja ukrainalais-venäläisistä suhteista Venäjän

asiantuntemuksen pohjalta – tähän ovat sortuneet esimerkiksi Anatol Lieven (1999), Richard Sakwa (2016a; 2016b) ja Marvin Kalb (2015). Venäjän ja Ukrainan käydessä rajoitettua sotaa Donbasissa vuosina 2014–2022 ilmestyi konfliktia käsitteleviä teoksia, joiden tekijöillä oli vankka Venäjän asiantuntemus, vaan ei Ukrainan tuntemusta. Sängen herkästi he päätyivät kirjoittamaan konfliktista Venäjää ymmärtävästä näkökulmasta ja antamaan Ukrainalle hyvää tarkoittavia neuvoja siitä, miten sen on toimittava Venäjän mieliksi päästäkseen rauhaan. Tekijät pitivät Ukrainan politiikkaa suhteessa sen omaan venäjänkieliseen väestöön tekijänä, joka oikeasti vaikutti sodan syntyyn. Sen sijaan monien venäläisten ja Venäjän nykyisten vallanpitäjien vastahakoinen asenne koko Ukrainan olemassaoloon jäi vähemmälle huomiolle. Venäjän propaganda sodasta ensisijaisesti Itä-Ukrainan väestön omana kapinana meni kirjoittajille täydestä. Venäjällä toki on miehittämillään alueilla jonkin verran kannatusta, mutta sodan Venäjä toi Itä-Ukrainaan sen ulkopuolelta.

Niin välttämätöntä kuin Venäjän tuntemus Ukrainan tutkijalle onkin, se ei voi korvata Ukrainan tuntemusta ja ukrainan kielen taitoa. Ani harva Ukrainan tutkija ryhtyisi kirjoittamaan Venäjästä yksinomaan tai edes etupäässä ukrainalaisten lähteiden pohjalta, mutta Venäjän tutkijoiden puolella ei olla yhtä itsekkäitä Ukrainasta kirjoittamisen suhteen. Ennen nyky-Ukrainasta kirjoittamista on erityisen tärkeää perehtyä maassa nyt altavastajana olevan venäjänkielisyyden ja venäläismielisyyden eri vivahteiden koko kirjoon. Kaikki aikanaan Viktor Janukovytsin Alueiden puoluetta kannattaneet eivät suinkaan halunneet liittyä Venäjään tai nostattaa sisällissotaa Ukrainassa. Presidentti Zelenskyi ja hänen Kansan palvelija -puolueensa osoittavat, että on täysin mahdollista olla venäjänkielinen ja samalla ukrainalainen patriotti. Venäjä ei ole Ukrainan venäjänkielisten edunvalvoja. Länsi- ja Itä-Ukrainan välinen ero on todellinen, mutta niiden välinen raja ei ole selkeä eikä se pysy paikallaan. Missään tapauksessa se ei kulje Dneprjokea pitkin, sillä joen itäpuolella sijaitseva Pultavan alue oli jo 1800-luvulla ukrainalaismielisyyden vahvin alue Venäjän Ukrainassa. Venäjä-keskeisyyden ongelma nousee esiin myös opetuksessa. Venäjän ja Neuvostoliiton historian opetus ja alan kurssikirjat ovat seuranneet liikaa Venäjän älymystön 1800-luvulla muodostamaa kertomusta, jossa omaa kansakuntaa on arvioitu ensisijaisesti sen suhteessa länsimaihin, mutta valtakunnan etnisesti ei-venäläiset osat on jätetty vähälle huomiolle. Slavofiliin ja zapadnikkien välinen kiista on toki kiehtova, mutta hyvä Venäjän historian kurssi käsittelee ainakin yhtä paljon etnisesti ei-venäläisten alueiden alistamista sekä venäläisten vuorovaikutusta niiden asukkaiden kanssa.

Mitä on tehtävä?

Venäjän asiantuntijoiden on siis joko syytä välttää Ukrainan tutkimusta tai sitten ryhtyä siihen vasta asianmukaisen valmistautumisen jälkeen. Valmistautumiseen kuuluu kyky lukea ukrainankielisiä tekstejä. Venäjän historioitsijan on tutustuttava merkittävimpien Venäjän aiempien alusmaiden omiin historiallisiin kertomuksiin. Venäläinen imperialismi ansaitsee yhtä paljon huomiota Venäjän historiassa kuin ranskalainen tai brittiläinen imperialismi saavat kyseisten maiden historiassa. Venäjän historia on syytä joko aloittaa 1400-luvusta tai sitten tuoda esiin se, että Kiovan Rusin suhde Venäjän historiaan ja Ukrainan historiaan on kiistanalainen. Venäjän ja Ukrainan välisen sodan juurten etsiminen on aloitettava Maidanin vallansiirtoa varhaisemmasta menneisyydestä, kuten keisariaikana vallinneesta suuren venäläisen kansakunnan ajatuksesta, joka on merkittävä sodan taustatekijä. Yhtä tärkeää on tuntea ukrainalaisen nationalismin historia, joka ulottuu 180 vuoden päähän.

Kirjallisuutta

- Himka, John-Paul (2021), *Ukrainian Nationalists and the Holocaust. OUN and UPA's Participation in the Destruction of Ukrainian Jewry, 1941–1944*. Stuttgart: Ibidem Verlag.
- Hruševskiy, Myh'ailo (1904), Zvytšaina sh'ema "russkoji" istoriji i sprava ratsionalnoho ukladu istoriji sh'idnoho slovjanstva. *Statji po slavyanovedeniju*. Vypusk I. Sankt Peterburg.
- Hrushevsky, Michael (1966), *The Traditional Scheme of 'Russian' history and the Problem of the Rational Organization of the History of the East Slavs*. Second edition. Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences.
- Istorija rusov ili Maloi Rossii* (1846), Moskva: V universitetskoi tipografii.
- Kalb, Marvin (2015), *Imperial Gamble: Putin, Ukraine, and the New Cold War*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Kappeler, Andreas (1993), *Russland als Vielvölkerreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall*. München: Beck.
- Kulchytskyi, Stanislav (2018), *The Famine of 1932–1933 in Ukraine: An Anatomy of the Holodomor*. Edmonton: CIUS Press.
- Lieven, Anatol (1999), *Ukraine & Russia: A Fraternal Rivalry*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Plokyh, Serhii (2006), *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Protasov, Lev G. (1997), *Vserossijskoje utšreditelnoje sobranije. Istorija roždenija i gibeli*. Moskva: Rosspen.
- Riasanovsky, Nicholas V. (1963), *A History of Russia*. Oxford: Oxford University Press.
- Riasanovsky, Nicholas V. & Steinberg, Mark D. (2010), *A History of Russia*. 8th edition. Oxford: Oxford University Press.
- Remy, Johannes (2016), *Brothers or Enemies: The Ukrainian National Movement and Russia from the 1840s to the 1870s*. Toronto: University of Toronto Press.
- Sakwa, Richard (2016a), *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London: I.B. Tauris.
- Sakwa, Richard (2016b), *Taistelu Ukrainasta: Kuinka idän ja lännen intressit törmäsivät*. Suom. Tapani Henttonen. Tampere: Vastapaino.
- Shkandrij, Myroslav (2001), *Russia and Ukraine: Literature and the Discourse of the Empire from Napoleonic to Postcolonial Times*. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Svjatitski, Nikolai (2009), Itogi vyborov vo Vserossiiskoje utšreditelnoe sobranije. – *Ižbory vo vse-rossijskoje utšreditelnoje sobranije v dokumentah i vospominanijah sovremennikov*. Red. Ju. A. Vedenejeva & I. B. Borisova. Moskva: ROIP.
- Torke, Hans-Joachim (1992), The Unloved Alliance: Political Relations between Muscovy and Ukraine in the Seventeenth Century. – *Ukraine and Russia in Their Historical Encounter*. Еды. Peter J. Potichnyj, Marc Raeff, Jaroslaw Pelenski & Gleb Zekulin. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 39–66.
- Yekelchyk, Serhy (2020), *Ukraine: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.